

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

ПАВРОЗ ТЕТЯНА ВІКТОРІВНА

УДК 342.731

**КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ЦЕРКВИ
В УКРАЇНІ ТА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ**

12.00.02 – конституційне право; муніципальне право

**Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата
юридичних наук**

Київ – 2020

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Національній академії внутрішніх справ,
Міністерство внутрішніх справ України

Науковий керівник:

доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України, заслужений юрист України
Колодій Анатолій Миколайович,
навчально-науковий інститут «Юридичний інститут
ДВНЗ «Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана», директор

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор,
академік Національної академії правових наук України
Петришин Олександр Віталійович,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
завідувач кафедри теорії і філософії права;

кандидат юридичних наук

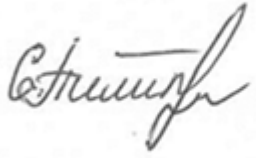
Альонкін Олексій Анатолійович,
Київський національний торговельно-економічний університет,
доцент кафедри міжнародного публічного права.

Захист відбудеться «30» вересня 2020 року о «15» годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.007.04 Національної академії внутрішніх справ за адресою: 03035, м. Київ, пл. Солом'янська, 1.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національної академії внутрішніх справ за адресою: 03035, м. Київ, пл. Солом'янська, 1.

Автореферат розіслано «28» серпня 2020 року.

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

С. А. Пилипенко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. В умовах сьогодення церква посідає важливе місце в житті населення більшості країн світу. Її статус досліджують представники різних галузей знань – філософи, соціологи, релігієзнавці, правники, журналісти. Одразу після виникнення права науковці намагалися визначити правовий статус усіх його суб'єктів, а церкву вважали головним атрибутом середньовічної держави, згодом – інститутом громадянського суспільства.

Питання конституційно-правового статусу церкви стає дедалі актуальнішим як в Україні, так і за кордоном. Зазначене зумовлено тим, що з початку ХХ століття в більшості країн світу було проголошено відокремлення церкви від держави, однак кількість віруючих від цього не зменшилася. Нині, за даними Українського центру економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова, рівень релігійності в Україні залишається достатньо високим: 66 % опитаного населення визнають себе віруючими. Дослідницький центр «Пью» провів демографічне опитування, яке ґрунтувалося на аналізі результатів понад 2,5 тис. переписів й опитувань у понад 230 країнах і територіях. Згідно з даними цього дослідження, близько 5,8 із 7 млрд жителів Землі вважають себе віруючими. Близько 32 % населення планети сповідують християнство, 24 % – іслам, 15 % – індуїзм, 7 % – буддизм, 0,2 % – іудаїзм. Тож є всі підстави констатувати, що більшість населення Землі сповідують певну релігію. Церква в особі релігії посідає важливе місце в духовному, культурному, політичному, економічному, соціальному житті більшості людей планети.

Попри те, що Конституція України 1996 року в ст. 35 відокремила церкву від держави, акцентуючи на тому, що церква та релігійні організації відокремлені від держави, а освіта – від церкви, і жодна релігія не може бути визнана державою як обов'язкова, досі актуальним залишається питання визначення статусу церкви в конституційно-правовому полі держави.

Актуальність теми зумовлена й тим, що визначення конституційно-правового статусу церкви стає, з огляду на соціально-політичні процеси останніх років, надважливим для Українського народу. Зазначене пов'язано з прагненням населення нашої країни до релігійної самовизначеності, що засвідчують, зокрема, події 2018 року, які були спрямовані на отримання Православною церквою України автокефалії. У цьому контексті дослідження конституційно-правового статусу церкви є актуальним як для церкви, так і для держави й суспільства загалом.

Учені досліджували окремі питання конституційно-правового статусу церкви в Україні. Зокрема, Д. О. Вовк, С. І. Здіорук, В. В. Климова, В. М. Малишко, Г. Л. Сергієнко розглядали у своїх працях правове підґрунтя відносин держави й релігійних організацій; І. О. Пристінський дослідив адміністративно-правовий статус церкви в Україні; Ю. В. Кривенко, В. Ф. Піддубна, В. Д. Фучеджі та Є. О. Ятченко аналізували деякі питання цивільно-правового статусу релігійних організацій. З позицій принципу свободи совісті вивчали цю проблематику О. А. Альонкін, В. В. Бедь і А. В. Ковбан. З-поміж іноземних досліджень з окресленого питання заслуговують на увагу праці таких науковців, як: Т. Ю. Архирейська, Є. Ю. Валявіна, А. А. Гуль, Г. П. Лупарев, І. О. Куніцин,

Ю. С. Овчиннікова, І. А. Тарасевич. Слід зазначити і про доробок церковних діячів, а саме: М. П. Булгакова, О. О. Ніколіна, В. О. Ципіна. Попри вагомий внесок цих дослідників, слід визнати, що досі комплексно не вивчено конституційно-правовий статус церкви в Україні, оскільки науковці зосереджували увагу лише на окремих його елементах. Вітчизняні дослідники не приділяли належної уваги й проблемі конституційно-правового статусу церкви в інших країнах, вивчаючи лише аспекти конституційного принципу свободи совісті. Тому актуальність ґрунтовного й системного дослідження конституційно-правового статусу церкви в контексті важливої ролі церкви як правового інституту є беззаперечною.

Окреслені обставини й зумовили вибір об'єкта та предмета дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами.

Дослідження здійснено відповідно до Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2016–2020 роки, затверджених постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 3 березня 2016 року, Стратегії сталого розвитку «Україна–2020», схваленої Указом Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015; Плану законодавчого забезпечення реформи в Україні, схваленого постановою Верховної Ради України від 4 червня 2015 року № 509-VIII; Переліку пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2015–2019 років, затверджених наказом МВС України від 16 березня 2015 року № 275. Тему дисертаційного дослідження затверджено Вченою радою Національної академії внутрішніх справ 26 січня 2016 року (протокол № 1) та включено до Переліку тем дисертаційних досліджень за спеціальністю 12.00.02 «Конституційне право; муніципальне право», розглянутих і схвалених відділеннями Національної академії правових наук України 2016 року (реєстраційний № 98, 2016 рік).

Мета і задачі дослідження. *Метою* дослідження є визначення конституційно-правового статусу церкви в Україні й іноземних країнах на підставі вивчення основних положень Конституції, законів, інших нормативно-правових актів нашої держави та країн різних правових сімей, вітчизняних й іноземних наукових здобутків у цій сфері та формулювання на їх підставі науково обґрунтованих висновків, узагальнень, пропозицій і рекомендацій, спрямованих на вдосконалення чинного законодавства, що регулює та охороняє конституційно-правовий статус церкви в Україні.

Для досягнення зазначеної мети в межах дисертаційного дослідження вирішувались такі *задачі*:

- аналізувався правовий статус церкви в Україні й інших країнах для з'ясування сучасного стану наукового опрацювання проблеми;
- розглядалась генеза правового інституту церкви в Україні та інших країнах, оскільки саме минулим будь-якого соціального явища, у великій мірі, пояснюється його сучасний стан;
- досліджувалось нормативно-правове підґрунтя статусу церкви в Україні й інших країнах для виявлення закономірностей його закріплення;
- визначалась оптимальна й найефективніша методологія дослідження конституційно-правового статусу церкви в Україні;

- обґрунтовувались поняття, структура, правосуб'єктність і принципи конституційно-правового статусу церкви в Україні, від яких залежала концепція дисертаційного дослідження загалом;
- осмислювались права та обов'язки церкви в Україні як основоположного елементу її конституційно-правового статусу;
- характеризувались гарантії статусу та відповідальність церкви в Україні, що не є традиційними для вітчизняної юридичної науки;
- порівнювався конституційно-правовий статус церкви в країнах загального, континентального і традиційного права для всебічного дослідження конституційно-правового статусу церкви в Україні й узагальнення позитивного досвіду;
- формулювались висновки, узагальнення, пропозиції та рекомендації, спрямовані на вдосконалення чинного законодавства у сфері конституційно-правового статусу церкви в Україні.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що визначають місце та роль церкви в суспільстві, державі, політичній, правовій, духовній системі України й інших країн.

Предметом дослідження є конституційно-правовий статус церкви в Україні та зарубіжних країнах.

Методи дослідження. Під час дослідження конституційно-правового статусу церкви в Україні й іноземних країнах було використано загальнонаукові, спеціальні та власне правові методи.

Серед загальнонаукових методів реалізовано: *діалектичний*, що надав можливість виявити закономірності й специфічні властивості, притаманні конституційно-правовому статусу церкви, що виникають у зв'язку з її організацією та діяльністю в Україні (підрозділи 1.2, 2.2). Цей метод також сприяв виявленню динаміки розвитку конституційно-правового статусу церкви в Україні (підрозділи 1.2, 2.1), а також усебічному, повному й неупередженому розгляду правових понять і категорій, явищ і процесів (вступ, висновки до розділів, загальні висновки); *порівняння*, за допомогою якого проаналізовано конституційно-правовий статус церкви в Україні й інших країнах, їхні схожі й відмінні риси (підрозділи 3.1–3.3); *порівняльно-історичний*, за допомогою якого встановлено загальні й особливі ознаки, властиві конституційно-правовому статусу церков у процесі історичного розвитку різних країн світу та їхніх правових систем (підрозділ 1.2); *системний*, що був застосований для дослідження конституційно-правового статусу церкви як цілісної системи (підрозділ 2.2); *структурний*, який використано для обґрунтування авторської позиції стосовно конституційних прав, обов'язків (підрозділ 2.3), гарантій та відповідальності церкви (підрозділ 2.4); *хронологічний*, завдяки якому поетапно відтворено процес становлення конституційно-правового статусу церкви в Україні та інших країнах, виокремлено загальні та специфічні ознаки (підрозділи 1.2, 3.1–3.3); *синтезу*, що сприяв об'єднанню попередньо розмежованих понять «церква» та «релігійна організація» в єдиній концепції церкви (підрозділ 2.2); *аналізу*, на підставі якого визначено ознаки й елементи конституційно-правового статусу церкви в Україні, а також сформульовано його визначення (підрозділи 2.2–2.4); *індукції та дедукції*. Зокрема, на основі досліджень окремих елементів конституційно-правового статусу церкви стало можливим сформулювати індуктивні умовиводи про її

конституційно-правовий статус в Україні (підрозділ 2.2). Своєю чергою дедукція зумовила можливість із загальних досліджень про свободу віросповідання в Україні сформулювати висновок про статус церкви в Україні (підрозділи 1.2, 1.3, 2.3, 2.4); *абстрагування*, що допоміг акцентувати увагу на правах та обов'язках церкви, які є ядром її конституційно-правового статусу (підрозділ 2.3); *узагальнення*, завдяки якому визначено конституційно-правовий статус церкви в Україні та розширено уявлення про можливі властивості конституційно-правового статусу цього інституту (вступ, підрозділ 2.2, висновки до розділів, загальні висновки); *аналогії*, який застосовано в процесі дослідження складових елементів конституційно-правового статусу церкви в Україні за аналогією до складових конституційно-правового статусу різних правових інститутів держави, зокрема громадських і благодійних організацій, а також з елементами конституційно-правового статусу церкви в інших країнах (підрозділи 2.2, 3.1–3.3).

Серед спеціальних методів реалізовано: *статистичний* – для визначення кількості звернень церков до органів державної влади, а також рівня дотримання конституційно-правового статусу церкви та принципу свободи віросповідання в Україні й іноземних країнах (підрозділи 3.2, 3.3). Крім того, він став основою аналізу кількості зареєстрованих церков протягом останніх років і виявлення певних проблем та недоліків, пов'язаних із реєстрацією церков (підрозділи 2.2, 2.3, 3.1–3.3). Метод *спостереження* було використано для визначення основних елементів конституційно-правового статусу церкви, істотних властивостей цього правового інституту (підрозділ 2.2); *моделювання* – з метою детального вивчення правового змісту предмета дослідження (підрозділ 1.2) та осмислення ідеальної моделі конституційно-правового статусу церкви в Україні (підрозділ 2.2).

Серед власне правових методів використано: *історико-правовий*, що сприяв усебічному вивченню процесу становлення та розвитку, динаміки змін у конституційно-правовому статусі церкви в Україні й іноземних країнах на різних етапах розвитку їхніх правових систем (підрозділи 1.1, 1.2, 3.1–3.3); *історико-правовий порівняльний метод*, який забезпечив можливість порівняти становлення та розвиток конституційно-правового статусу церкви в різних країнах, виокремивши їхні спільні та відмінні риси (підрозділ 1.2). Цей метод також дав змогу окреслити генезу розвитку конституційно-правового статусу церкви в Україні та вплив на нього іноземного досвіду (підрозділи 1.2, 2.2–2.4); *юридико-догматичний*, за допомогою якого здійснено опрацювання правового матеріалу, а також аналіз законодавчих положень щодо гарантій діяльності й відповідальності церкви в Україні та інших країнах (підрозділ 2.4); *конституційної компаративістики* – допоміг встановити спільні та специфічні риси конституційно-правового статусу церкви в Україні, порівняно з іноземними країнами (підрозділи 3.1–3.3); *формально-юридичний*, який сприяв дослідженню конституційно-правового статусу церкви в Україні, насамперед – з позиції права, тобто з'ясуванню змісту нормативно-правових актів у релігійній сфері (підрозділ 1.3). Також він допоміг висвітлити юридичні поняття та категорії, запропонувати авторські визначення понять «становлення церкви як правового інституту» (підрозділ 1.2), «конституційно-правовий статус церкви в Україні» (підрозділ 2.2), «гарантії діяльності церкви» (підрозділ 2.4), «відповідальність церкви» (підрозділ 2.4) тощо; *юридичної герменевтики* – у процесі

аналізу рішень Конституційного Суду України та судів іноземних країн з питань конституційно-правового статусу церкви (підрозділи 2.2, 3.1, 3.2).

Наукова новизна одержаних результатів. Передусім наукова новизна роботи полягає в тому, що вперше було комплексно, системно досліджено конституційно-правовий статус церкви з огляду на значущість ролі церкви як правового інституту в Україні й інших країнах.

Наукову новизну дослідження було сформовано й відображено в таких основних положеннях висновках, пропозиціях і рекомендаціях:

вперше:

- узагальнено, що становлення церкви як правового інституту – це формування її правового статусу й державно-церковної політики в суспільстві крізь призму історичного процесу державотворення;

- запропоновано визначення, згідно з яким конституційно-правовий статус церкви – це система гарантованих суспільством і державою прав та обов’язків, правосуб’єктності, принципів, гарантій і юридичної відповідальності церкви, закріплених у нормативно-правових актах України та нормах внутрішнього права церкви, які забезпечують її існування і функціонування як суб’єкта права;

- обґрунтовано юридичну конструкцію, за якою конституційно-правовий статус церкви має такі структурні елементи: 1) правосуб’єктність, що охоплює правоздатність, дієздатність і деліктоздатність; 2) принципи; 3) права й обов’язки; 4) гарантії; 5) юридична відповідальність;

- сформульовано дефініцію, відповідно до якої гарантії конституційно-правового статусу церкви – це елемент конституційно-правового статусу церкви, що становить систему гарантованих суспільством і державою юридичних умов та засобів, закріплених у Конституції України, інших нормативно-правових актах і міжнародних договорах, за допомогою яких держава забезпечує захист прав церкви й реалізацію нею діяльності;

- аргументовано, що відповідальність церкви – це особливий вид публічного примусу, сутність якого полягає в позбавленнях організаційного, особистого, майнового чи іншого спрямування, що накладають на церкву та її керівні органи Конституція України, міжнародні договори й інші нормативно-правові акти, а також внутрішні акти церков за вчинення правопорушення;

удосконалено:

- положення, згідно з яким деякі норми, що регламентують конституційно-правовий статус церкви в Україні, містять певні недоліки, прогалини й суперечності. У зв’язку із цим було запропоновано зміни й доповнення, зокрема:

- 1) ч. 3 ст. 35 Конституції України викласти в такій редакції: «Церква (релігійні організації) в Україні відокремлені від держави, а школа – від церкви (релігійних організацій)»;

- 2) змінити назву Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» від 23 квітня 1994 року на таку: «Про свободу совісті та церкви (релігійні організації)»;

- 3) у процедурі здійснення реєстрації церкви передбачити подання документів церкви до одного органу, яким залежно від виду церкви й місця розташування може бути центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері

релігії чи обласна, Київська та Севастопольська міські державні адміністрації, а в Автономній Республіці Крим – Рада міністрів Автономної Республіки Крим, які подаватимуть документи до державного реєстратора;

4) ч. 3 ст. 35 Конституції України доповнити положеннями, згідно з якими:

- «Держава сприяє моральному та релігійному вихованню свого народу»;
- «Забороняється фінансування церкви (релігійної організації) урядами інших

країн»;

– «Для розв’язання соціально значущих проблем держава співпрацює із церквою (релігійними організаціями)»;

– «Держава та церква (релігійні організації) існують незалежно кожна у своїй сфері, а в здійсненні релігійної політики держава є незалежною та суверенною»;

5) ст. 21 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» від 23 квітня 1991 року доповнити ч. 6, виклавши її в такій редакції: «Богослужінням, релігійними обрядами, церемоніями та процесіями слід вважати сукупність певних дій, визначених церквою (релігійною організацією), що відображають зовнішнє вираження вірувань людини та здійснюються відкрито відповідно до законодавства»;

6) ч. 3 ст. 22 «Література і предмети релігійного призначення» Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» від 23 квітня 1991 року доповнити визначенням предметів культового призначення та викласти в такій редакції: «Церква (релігійні організації) користуються виключним правом заснування підприємств для випуску богослужбової літератури й виробництва предметів культового призначення. Предметами культового призначення слід вважати будь-які предмети, необхідні для нормального функціонування та здійснення церквами (релігійними організаціями) релігійної діяльності та які через їх сакральний характер не можуть бути прирівняні до речей, що виготовляються для введення в цивільний обіг»;

7) у Законі України «Про свободу совісті та релігійні організації» від 23 квітня 1991 року замінити поняття «добродійництво», «добродійна діяльність», «милосердя» на термін «благодійна діяльність»;

8) у ч. 4 ст. 24 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» від 23 квітня 1991 року передбачити, що: «Священнослужителі, релігійні проповідники, наставники, інші представники зарубіжних організацій, які є іноземними громадянами й тимчасово перебувають в Україні, можуть займатися проповіданням релігійних віровчень, виконанням релігійних обрядів чи іншою канонічною діяльністю лише в тих церквах (релігійних організаціях, за запрошенням яких вони прибули, і за офіційним погодженням з державним органом, який здійснив реєстрацію статуту (положення) відповідної церкви (релігійної організації)». Також слід вилучити положення щодо офіційного погодження з державним органом, який здійснив реєстрацію статуту (положення) відповідної релігійної організації, що є необґрунтованим;

9) ст. 31 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» від 23 квітня 1991 року «Відповідальність за порушення законодавства про свободу совісті та релігійні організації» доповнити такими положеннями:

– ч. 2 ст. 31 викласти у редакції: «У разі порушення церквою (релігійною організацією) законодавства України або здійснення діяльності, що суперечить

статуту церкви (релігійної організації), орган, уповноважений здійснювати реєстрацію статуту конкретної церкви (релігійної організації), виносить письмове попередження, яке в п'ятиденний строк направляють керівному органу церкви (релігійної організації)»;

– ч. 3 ст. 31 викласти в такій редакції: «Якщо порушення, зазначені в частині другій цієї статті, протягом шести місяців не були усунуті або відбулися повторно протягом року, орган, уповноважений здійснювати реєстрацію статуту конкретної церкви (релігійної організації), має право звернутися до суду із заявою про ліквідацію церкви (релігійної організації). При цьому орган, уповноважений здійснювати реєстрацію статуту конкретної церкви (релігійної організації), має право прийняти рішення про зупинення діяльності церкви (релігійної організації) до винесення судового рішення»;

– ч. 4 ст. 31 викласти в такій редакції: «У разі зупинення діяльності церква (релігійна організація) не має права здійснювати релігійну, підприємницьку й іншу діяльність, бути засновником засобів масової інформації та інших юридичних осіб, перераховувати з поточного банківського (розрахункового) рахунку грошові кошти іншим особам, за винятком випадків сплати платежів до бюджету, державних позабюджетних фондів й інших обов'язкових платежів, розрахунків за раніше укладеними цивільними і трудовими договорами, відшкодування шкоди, заподіяної діями церкви (релігійної організації)»;

– ст. 31 доповнити ч. 5, яку викласти в такій редакції: «У разі прийняття судом рішення про відмову в ліквідації церкви (релігійної організації), церква (релігійна організація) відновлює свою діяльність, зупинену відповідно до цього Закону, з моменту вступу в законну силу рішення суду»;

10) Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації» від 23 квітня 1991 року доповнити статтею 31¹ «Заборона діяльності церков (релігійних організацій)», а саме ч. 1 цієї статті викласти у такій редакції: «Діяльність церкви (релігійної організації), що не є юридичною особою, може бути заборонена в разі порушення нею Конституції України, законодавства про свободу совісті та віросповідання і міжнародних договорів у галузі прав людини, а також у разі використання або під виглядом проповідницької діяльності чи проведення обрядів й інших дій культового призначення, учинення дій, які прямо чи завуальовано посягають на повалення конституційного ладу, суверенітет і територіальну цілісність держави», а ч. 2 – у редакції: «У разі порушення законодавства церквами (релігійними організаціями), що не володіють правами юридичної особи, відповідальність за такі порушення несуть особи, що входять до складу керівних органів цих об'єднань»;

дістало подальший розвиток:

– висновок, за яким методологія дослідження конституційно-правового статусу церкви в Україні й іноземних країнах – цілісна та узгоджена система наукових інструментів, спрямована на дослідження і пізнання конституційно-правового статусу церкви в Україні й інших країнах, його ознак, елементів, сутності, соціального призначення та механізмів їх реалізації;

– положення, відповідно до якого церква – це асоціація, інституція чи об'єднання людей, що має релігійну, благодійну спрямованість, а отже, її створено з

метою навчання, поширення, сповідування релігії та проведення релігійних заходів на підставі релігійних вірувань, ритуалів і звичаїв, та охоплює будь-яку існуючу віру чи релігію або їх течію, підрозділ чи найменування;

– узагальнення, згідно з яким основними ознаками конституційно-правового статусу церкви в країнах загального права є такі: 1) церкви активно реєструють як благодійні організації; 2) інколи використовують форму одноосібної корпорації; 3) різним може бути орган, що здійснює їх реєстрацію; 4) реєстрація не є обов'язковою, проте, щоб отримувати певні привілеї, церкви зобов'язані зареєструватися;

– твердження, що конституції країн континентального права прямо передбачають захист релігійної свободи в певній формі. Конституційно-правовий статус церкви в цих країнах залежить від відносин церкви та держави й стану захисту релігійної свободи. У конституціях зазначених країн регламентовано принцип відокремлення держави від церкви, водночас цей принцип діє на підставі здорової співпраці між ними. У країнах з офіційною державною церквою особливий конституційно-правовий статус суперечить загальній ідеї, згідно з якою не може бути жодної державної церкви. Церкви існують і функціонують на конституційно-правових засадах, що визначають їхній конституційно-правовий статус;

– позиція, відповідно до якої конституційно-правовий статус церкви в країнах традиційного права є схожим, однак може мати й певні особливості, які, насамперед, залежать від відносин держави та церкви, місця і ролі церкви в суспільстві. Особливості здебільшого полягають у тому, що: 1) може бути встановлено обов'язкову державну реєстрацію церкви, а в інших країнах такої вимоги не передбачено; 2) різним може бути орган, що реєструє; 3) підстави для відмови в реєстрації переважно схожі.

Практичне значення одержаних результатів. Сформульовані на підставі результатів дисертаційного дослідження теоретичні висновки, узагальнення, пропозиції та рекомендації використано або може бути використано у:

– *науково-дослідній діяльності* – як підґрунтя для подальших наукових досліджень у сфері конституційно-правового статусу церкви в Україні й іноземних країнах;

– *правотворчій роботі* – для вдосконалення чинного законодавства, що регламентує конституційно-правовий статус церкви в Україні, зокрема, під час внесення змін і доповнень до Конституції України 1996 року, Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» від 23 квітня 1991 року;

– *практичній діяльності* – у процесі створення внутрішніх актів церков і прийняття органами державної влади рішень щодо їхньої діяльності;

– *освітньому процесі* – під час підготовки навчально-методичних матеріалів для викладання навчальних дисциплін «Конституційне право України», «Права та свободи людини і громадянина», «Право Європейського Союзу» (акт впровадження Національної академії внутрішніх справ від 22 січня 2020 року).

Апробація матеріалів дисертації. Основні висновки, узагальнення, пропозиції та рекомендації, обґрунтовані за результатами дисертаційного дослідження, було апробовано на таких міжнародних і всеукраїнських конференціях, наукових читаннях: «Актуальні завдання та напрями розвитку юридичної науки у ХХІ столітті» (Львів, 19–20 жовтня 2018 року); «Проблеми правової реформи та

розбудови громадянського суспільства в Україні» (Харків, 19–20 жовтня 2018 року); «VIII наукові читання, присвячені пам'яті академіка В. В. Копейчикова» (Київ, 22 листопада 2018 року); «Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави» (Харків, 30 листопада 2018 року).

Публікації. За результатами здійсненого дослідження опубліковано дев'ять наукових праць, серед них п'ять статей – у фахових виданнях, з яких одна стаття – в іноземному науковому виданні й чотири – у фахових виданнях України, а також чотири публікації в збірниках матеріалів наукових конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається з анотацій, вступу, трьох розділів, що містять десять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (344 найменування на 35 сторінках) та додатка на одній сторінці. Загальний обсяг дисертації становить 245 сторінок, із них основного тексту – 192 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано вибір теми дослідження та її актуальність; сформульовано мету й завдання, визначено об'єкт, предмет та методи дослідження; висвітлено наукову новизну та практичне значення отриманих результатів, а також відомості про їх апробацію, структуру й обсяг роботи.

Розділ 1 «Доктрина, генеза та правова регламентація статусу церкви в Україні та зарубіжних країнах» містить три підрозділи, у яких окреслено предмет наукового опрацювання правового статусу церкви в Україні й інших країнах, становлення правового інституту церкви в нашій державі та за кордоном, а також проаналізовано нормативно-правове підґрунтя статусу церкви в різних країнах.

У *підрозділі 1.1 «Предмет наукового опрацювання правового статусу церкви в Україні та зарубіжних країнах»* розглянуто праці вітчизняних та іноземних учених, які досліджували окремі питання конституційно-правового статусу церкви в Україні та інших країнах. Для більш повного розкриття даної проблеми були розглянуті дисертації, монографії, навчальні підручники та посібники, статті, тези доповідей та повідомлень, які прямо або опосередковано стосувалися окресленого питання. Відповідна увага приділялась роботам підготовленим церковними ученими. Була відзначена важливість дослідження даних робіт, яка полягає в тому, що вони демонструють їх ставлення до зазначених проблем. Зауважено, що в роботах церковних учених піднімалися питання відносин держави і церкви в різні роки, а також формувалось доктринальне розуміння правового статусу церкви в різні періоди історії.

З урахування досліджених робіт доведено значущість обраної теми як комплексного, системного дослідження конституційно-правового статусу церкви з огляду на важливу роль церкви як правового інституту.

У *підрозділі 1.2 «Становлення правового інституту церкви в Україні та зарубіжних країнах»* вивчено історію становлення церкви як правового інституту на прикладі її генези в Україні, Білорусі, Росії, Італії та Франції. У процесі дослідження було надано розуміння церкви як правового інституту, під яким розуміється закріплення в нормативно-правових актах її правового статусу, визначення місця в державі та врегулювання взаємовідносин між державою та церквою, з іншими

суб'єктами суспільних, правових відносин. Сформульовано визначення становлення церкви як правового інституту. Розглянуто основні норми законодавства в яких закріплювалось правове положення церкви від періоду встановлення християнства на територіях зазначених країн. На підставі здійсненого системного аналізу нормативно-правових актів у цій сфері було відзначено, що кожна з досліджених країн пройшла свій етап становлення церкви як правового інституту об'єднуючою рисою яких було спочатку єдиновладдя церкви та держави, а потім їх відокремлення з запровадженням принципу свободи совісті.

У підрозділі 1.3 *«Нормативно-правова основа статусу церкви в Україні та зарубіжних країнах»* розглянуто правові норми, які містяться в нормативно-правових актах України й іноземному законодавстві, а також внутрішніх актах церков, що закріплюють конституційно-правовий статус церкви. Крім цього, було досліджено нормативно-правові акти, що регламентують діяльність релігійних організацій, на прикладі трьох найбільших релігійних спільнот світу, а саме православ'я, католицтво та іслам. Водночас доведено, що існування двох правових систем, які існують у межах держави і церкви та які певним чином взаємопроникають одна в одну, впливає на ефективність діяльності органів державної та муніципальної влади у відносинах за участю церкви. У зв'язку із цим сформульовано рекомендацію щодо необхідності здійснення інкорпорації внутрішньоцерковного права й державного законодавства, що передбачатиме розроблення систематизованих збірників, які сприятимуть подоланню будь-яких суперечностей у відносинах між органами світської влади та церквою, оптимізації їхньої діяльності.

Розділ 2 «Конституційно-правовий статус церкви в Україні: методологія дослідження, поняття та елементи» має чотири підрозділи, у яких ґрунтовно вивчено питання методології дослідження конституційно-правового статусу церкви в Україні, а також досліджено поняття та елементи конституційно-правового статусу церкви в нашій державі.

У підрозділі 2.1 *«Методологія дослідження конституційно-правового статусу церкви в Україні»* висвітлено методологію дослідження конституційно-правового статусу церкви в нашій країні, доведено необхідність формування методологічного підґрунтя дослідження. Сформульовано визначення методології дослідження конституційно-правового статусу церкви в Україні й аргументовано, що правильно обраний науковий метод має важливе значення для будь-якої науки, а правильно відібрана й систематизована методологія дослідження – це запорука чіткого й логічного обґрунтування будь-якої наукової роботи. Зазначено, що з усього різноманіття наукових методів було використано лише певну частину, яка допомогла осмислити конституційно-правовий статус церкви в Україні та зарубіжних країнах, окреслити коло проблем, які існують в даній сфері, а також шляхи їх вирішення.

У підрозділі 2.2 *«Поняття, структура, правосуб'єктність та принципи конституційно-правового статусу церкви в Україні»* запропоновано визначення конституційно-правового статусу церкви як системи гарантованих суспільством і державою прав та обов'язків, правосуб'єктності, принципів, гарантій та юридичної відповідальності церкви, закріплених у нормативно-правових актах України та нормах внутрішнього права церкви, які забезпечують її існування і функціонування

як суб'єкта права. З огляду на таке визначення, сформовано юридичну конструкцію конституційно-правового статусу церкви. Досліджено правосуб'єктність церкви та проаналізовані принципи як елементи конституційно-правового статусу церкви в Україні, виявлені недоліки в чинному законодавстві та запропоновані шляхи його вдосконалення. Зауважено, що питання конституційно-правового статусу церкви недостатньо регламентовано в чинному законодавстві України, у зв'язку із чим було сформульовано пропозиції щодо його вдосконалення.

У підрозділі 2.3 *«Права та обов'язки церкви в Україні – основоположний елемент її конституційно-правового статусу»* проаналізовано права та обов'язки церкви. Увагу акцентовано на тому, що у відносинах із церквою держава домінує, і саме в цьому полягає особливість правового регулювання досліджуваної сфери в сучасному світі, що відбувається на підставі норм міжнародно-правових актів. Зазначено, що в умовах сьогодення церква наділена широким обсягом прав та обов'язків, що виникають із них, окреслити які в межах одного спеціального закону видається неможливим. Проте аргументовано, що законодавець, наділяючи церкву певним обсягом прав, властивим тільки їй, повинен визначити його цілком, щоб не допустити можливого звуження чи обмеження. Це також необхідно для чіткого окреслення обов'язків церкви, щоб запобігти можливому порушенню законодавства, оскільки обов'язки випливають із прав. У цьому контексті надано низку рекомендацій з удосконалення чинного законодавства в аналізованій сфері.

У підрозділі 2.4 *«Гарантії статусу та відповідальність церкви в Україні»* досліджено інститут гарантій статусу церкви та її відповідальності. Сформульовані визначення гарантій статусу церкви та відповідальність церкви. В процесі дослідження даного питання сформульовано висновок, згідно з яким ці інститути є необхідними для підтримання правопорядку в суспільстві, оскільки саме застосовувані своєчасно та у відповідності до закону певні заходи дозволяють припиняти будь-які можливі спроби порушення законодавства, прав і свобод як осіб, які входять до складу церкви, так і особами які зазіхають на її права. Також зауважено, що церкви мають досить невизначений конституційно-правовий статус, норми, які регулюють питання їхнього статусу, не завжди послідовні, а часом – суперечливі. Тож обґрунтовано необхідність оптимізації нормативної бази, що регламентує конституційно-правову відповідальність в аналізованій сфері відносин, а також розроблено пропозиції щодо її вдосконалення.

Розділ 3 «Конституційно-правовий статус церкви в зарубіжних країнах» має три підрозділи, у яких розглянуто конституційно-правовий статус церкви в країнах загального, континентального і традиційного права.

Підрозділ 3.1 «Конституційно-правовий статус церкви в країнах загального права» присвячено дослідженню конституційно-правового статусу церкви в країнах загального права на прикладі таких держав: Велика Британія, Сполучені Штати Америки, Австралія, Канада, Нова Зеландія, Пакистан, Сінгапур, Індія, Південно-Африканська Республіка, Гана, Камерун. У країнах загального права церкви активно реєструють як благодійні організації, оскільки поняття благодійності охоплює і питання релігії. Стосовно деяких релігійних організацій, наприклад, англіканської церкви у Великій Британії, використовують форму одноосібної корпорації, за якої власність і повноваження керівника такої корпорації передають автоматично після

смерті священнослужителя його наступнику на посаді. Крім того, різним може бути орган, що здійснює реєстрацію церков, – аж до президента країни (Камерун). Узагальнено, що сучасне законодавство іноземних країн передбачає різні підходи до закріплення правоздатності церкви. Не всі з них можуть бути застосовані в певній країні у зв'язку з відносинами держави й церкви та можливостями церков.

У підрозділі 3.2 *«Конституційно-правовий статус церкви в країнах континентального права»* проаналізовано конституційно-правовий статус церкви в таких країнах: Королівство Нідерландів, Франція, Швейцарія, Федеративна Республіка Німеччина, Португалія, Австрія, Бельгія, Швеція, Італія, Іспанія, Греція, Данія, Ісландія, Норвегія, Мальта, Монако, Ліхтенштейн, Коста-Ріка, Таїланд, Камбоджа. У процесі аналізу виявлено, що конституції цих країн прямо передбачають захист релігійної свободи в певній формі. Суттєва відмінність полягає в тому, як цей ідеал захисту реалізується в різних країнах. Констатовано, що конституційно-правовий статус церкви в країнах континентального права залежить від відносин церкви й держави та цього ідеалу захисту релігійної свободи.

У підрозділі 3.3 *«Конституційно-правовий статус церкви в країнах традиційного права»* розглянуто конституційно-правовий статус церкви на прикладі Китайської Народної Республіки, Японії, Кореї, Кореїської Народно-Демократичної Республіки, Монголії, Малайзії, Індонезії, М'янми, Мадагаскару, Мозамбіку, Демократичної Республіки Конго. На підставі аналізу конституційно-правового статусу церкви в країнах традиційного права виявлено спільні й відмінні риси, доведено, що порядок створення та умови діяльності церков у цих країнах безпосередньо залежать від характеру їх взаємодії з державою. По-перше, у державі можуть встановлювати обов'язкову державну реєстрацію церкви (Китайська Народна Республіка, Мозамбік, Демократична Республіка Конго, Мадагаскар, Індонезія, Кореїська Народна Демократична Республіка, Монголія). В інших країнах, наприклад, таких, як Японія, Малайзія, М'янма, такої вимоги не встановлено. По-друге, різняться органи, що здійснюють реєстрацію: це можуть бути виконавчі органи влади або патріотичні релігійні об'єднання (Китайська Народна Республіка). По-третє, підстави для відмови в реєстрації переважно схожі, найпоширенішою з-поміж них є така: засновники не відповідають умовам, визначеним для реєстрації (майже в усіх країнах).

ВИСНОВКИ

У дисертації запропоновано теоретичне узагальнення та вирішення наукового завдання, що полягає у з'ясуванні теоретичних аспектів і практичної реалізації конституційно-правового статусу церкви в Україні та зарубіжних країнах, формуванні на цій підставі висновків, пропозицій і рекомендацій з його вдосконалення та фактичного втілення в правовій системі України як доповнення до тих, які зазначено в науковій новизні отриманих результатів, а саме:

1. На підставі аналізу історії становлення церкви як правового інституту в Україні, Білорусі, Росії, Італії та Франції можна стверджувати, що: 1) упродовж тривалого часу церква була відокремлена від держави й залишалася під її охороною; 2) з появою перших церков на території зазначених країн почав формуватися їхній

правовий статус; 3) кожна із цих країн пройшла власний етап становлення церкви як правового інституту, спільною рисою яких було спершу єдиновладдя церкви й держави, а згодом – їх відокремлення із запровадженням принципу свободи совісті.

2. Вивчення нормативно-правових актів, які регламентують засади діяльності церков, на прикладі трьох найбільших релігійних спільнот світу засвідчив, що суттєвих відмінностей їхні системи не містять. У них є внутрішній акт, загальний для всіх церков, і внутрішній акт кожної окремої церкви. Внутрішня структура цих актів є також схожою.

3. Норми, викладені в нормативно-правових актах, що регламентують засади діяльності церков, охоплюють усі аспекти відносин церкви з її членами, суспільством, державою. Вони не суперечать законодавству тих країн, у яких вони знаходяться, їх створюють і реєструють відповідно до нього. Водночас існування двох правових систем, у межах держави й церкви, які є взаємопроникними, позначається на ефективності діяльності органів державної та муніципальної влади у відносинах за участю церкви. Доцільним видається здійснення інкорпорації внутрішньоцерковного права й державного законодавства зі створенням систематизованих збірників.

4. Інститути гарантій статусу церкви та її конституційно-правової відповідальності є необхідними для підтримання правопорядку в суспільстві, оскільки саме застосовувані своєчасно та відповідно до закону певні заходи надають можливість припиняти будь-які спроби порушення законодавства, прав і свобод осіб, які входять до складу церкви, особами, що зазіхають на її права.

5. Церкви мають не визначений цілком конституційно-правовий статус, оскільки норми, що його регулюють, не завжди послідовні, часом – суперечливі, а тому необхідним є вдосконалення нормативної бази, яка регламентує закріплення видів відповідальності церкви.

6. Серед країн загального права конституційно-правовий статус Англіканської церкви вирізняється тим, що вона є визнаною державною церквою. Жодна церква в Сполучених Штатах Америки не може бути встановленою, про що є безпосередня вказівка в Конституції Сполучених Штатів Америки від 17 вересня 1787 року. Стаття 116 Конституції Австралії від 9 липня 1900 року передбачає, що уряд Австралії не може прийняти закон, який встановлює релігію або забороняє вільне здійснення релігії. Конституція Канади від 29 березня 1867 року не містить жодного положення щодо невстановлення певної релігії та церкви. Вона захищає як позитивне, так і негативне право на свободу здійснення релігії. Нова Зеландія не має встановленої церкви, а уряд цієї країни не підтримує якусь конкретну церкву. Конституція Пакистану від 12 квітня 1973 року встановлює іслам як державну релігію, і це вимагає узгодження положень законів з нормами ісламу. Стаття 15 Конституції Сінгапуру від 9 серпня 1965 року передбачає, що кожна людина має право сповідувати й практикувати свою релігію та пропагувати її. Конституція Індії від 26 січня 1950 року містить положення щодо свободи совісті та релігії, які можна умовно розділити на певні види. Конституція Південно-Африканської Республіки від 18 грудня 1996 року гарантує кожному право на свободу совісті та релігії; Конституція Гани від 28 квітня 1992 року – свободу віросповідання. Конституція

Камеруну від 18 січня 1996 року навіть не визначає поняття концепцій секуляризму, нейтралітету й незалежності.

7. На підставі аналізу конституційно-правового статусу церков країн континентального права узагальнено, що в Королівстві Нідерландів його визначено в ст. 6 Конституції від 24 серпня 1815 року, яка захищає свободу совісті та віросповідання, а ст. 1 та ст. 23 спрямовані на захист цього права. У Франції його регламентовано в ст. 1 Конституції від 4 жовтня 1958 року, Декларацією прав людини і громадянина від 26 серпня 1789 року, яка проголосила свободу совісті, і нині Франція регламентує достатньо жорстке відокремлення держави від церкви законом «Про відокремлення церкви і держави» від 9 грудня 1905 року. Стаття 15 Федеральної Конституції Швейцарської Конфедерації від 18 квітня 1999 року передбачає свободу совісті та віросповідання, а Кримінальний кодекс Швейцарії від 21 грудня 1937 року забороняє будь-яку дискримінацію будь-якої релігії або її прихильників. Стаття 140 Основного Закону Федеративної Республіки Німеччини від 8 травня 1949 року регламентує, що: 1) державної церкви не існує; 2) гарантується свобода освіти релігійних громад тощо. Схожий до конституційно-правового статусу церкви у Федеративній Республіці Німеччині має церква в Португалії, Австрії, Бельгії, Італії, Іспанії, Швеції, які з позицій юридичного та церковного права цих країн можна розглядати як релігійні корпорації.

8. Принцип рівності між релігійними конфесіями та реалізація права на свободу віросповідання не сумісні із ситуацією, яка без належного виправдання визнає верховенство католицької церкви. Водночас певні відхилення від загального правила можуть бути виправданими із соціологічних та історичних міркувань.

9. У середовищі країн континентального права до країн із державною церквою чи релігією належать Греція, Данія, Ісландія, Норвегія, Мальта, Монако, Ліхтенштейн, Коста-Ріка, Таїланд та ін. Відповідно до Конституції Греції від 11 червня 1975 року, православну церкву визнано офіційною державною церквою. Конституції Данії від 5 червня 1953 року (п. 4 ч. 1), Ісландії від 17 червня 1944 року (ст. 62), Норвегії від 17 травня 1814 року (§16) закріплюють державний статус за євангелійно-лютеранською церквою. Конституції Мальти від 21 вересня 1964 року (ст. 2), Монако від 17 грудня 1962 року (ст. 9), Ліхтенштейну від 5 жовтня 1921 року (ст. 37), Коста-Ріки від 7 листопада 1949 року (ст. 75) визначають римо-католицьку церкву державною церквою. Стаття 67 Конституції Таїланду від 6 квітня 2017 року буддизм визнає релігією народу, а згідно зі ст. 43 Конституції Камбоджі від 24 вересня 1993 року буддизм встановлено державною релігією.

10. Конституційно-правовий статус церкви в країнах традиційного права найдоцільніше досліджувати на прикладі Китайської Народної Республіки, Японії, Кореї, Кореїської Народно-Демократичної Республіки, Монголії, Малайзії, Індонезії, М'янми, Мадагаскару, Мозамбіку, Демократичної Республіки Конго. Зокрема, конституційно-правовий статус церкви в Китайській Народній Республіці регламентується Конституцією від 4 грудня 1982 року й Постановою державної ради «Про релігійні справи» від 14 червня 2017 року № 686, згідно з якими: 1) громадяни користуються свободою віросповідання; 2) забороненими є дискримінація за релігійною ознакою, а також примушування громадян вірити у віросповідання чи не вірити взагалі з боку державних органів, громадських організацій або окремих осіб.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Павроз Т. В. Поняття, структура, правосуб'єктність і принципи конституційно-правового статусу церкви в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2016. № 6. С. 57–61.
2. Павроз Т. В. Становлення правового інституту церкви в Італії. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2016. № 6. С. 46–50.
3. Павроз Т. В. Відповідальність релігійних організацій в Україні як складовий елемент їх конституційно-правового статусу. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2018. № 5. С. 20–25.
4. Павроз Т. В. Права церкви в Україні, як основоположний елемент її конституційно-правового статусу. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2018. № 2 (107). С. 63–69. (Серія «Юридичні науки»).
5. Павроз Т. В. Нормативно-правовая основа статусу церкви в Украине и зарубежных странах. *Jurnalul juridic national: teorie și practică* (Chișinău, Republica Moldova). 2020. № 3 (43) С. 4–9.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Павроз Т. В. Конституційно-правовий статус церкви в Великій Британії. *Актуальні завдання та напрями розвитку юридичної науки у XXI столітті* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 19–20 жовт. 2018 р.). Львів, 2018. С. 14–17.
7. Павроз Т. В. Конституційно-правовий статус церкви в Нідерландах та Франції. *Проблеми правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні* : Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 19–20 жовт. 2018 р.). Харків, 2018. С. 22–24.
8. Павроз Т. В. Гарантії статусу церкви в Україні, як складовий елемент її конституційно-правового статусу. *VIII наукові читання, присвячені пам'яті акад. В. В. Копейчикова* (Київ, 22 листоп. 2018 р.). Київ, 2018. С. 154–156.
9. Павроз Т. В. Обов'язки церкви, як складовий елемент її конституційно-правового статусу в Україні. *Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави* : VII Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 30 листоп. 2018 р.). Харків, 2018. С. 336–337.

АНОТАЦІЯ

Павроз Т. В. Конституційно-правовий статус церкви в Україні та зарубіжних країнах. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.02 – конституційне право; муніципальне право. – Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2020.

Дисертацію присвячено дослідженню конституційно-правового статусу церкви в Україні й іноземних країнах. Розглянуто доктрину, генезу та правову регламентацію статусу церкви в Україні та зарубіжних країнах, висвітлено

методологію дослідження, поняття та елементи конституційно-правового статусу церкви в нашій державі, проаналізовано конституційно-правовий статус церкви в інших країнах на підставі приналежності їх до загального, континентального і традиційного права.

Сформульовано визначення конституційно-правового статусу церкви, обґрунтовано його юридичну конструкцію. Досліджено чинне законодавство України, що закріплює конституційно-правовий статус церкви. Аргументовано, що деякі норми, які регламентують конституційно-правовий статус церкви в Україні, містять певні недоліки, у зв'язку з чим запропоновано зміни до законодавства в цій сфері з метою його вдосконалення.

Ключові слова: конституційно-правовий статус церкви, становлення правового інституту церкви, церква як правовий інститут, правосуб'єктність церкви, принципи конституційно-правового статусу церкви, права церкви, обов'язки церкви, відповідальність церкви, гарантії статусу церкви.

АННОТАЦИЯ

Павроз Т. В. Конституционно-правовой статус церкви в Украине и зарубежных странах. – *На правах рукописи.*

Диссертация на соискание научной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.02 – конституционное право; муниципальное право». – Национальная академия внутренних дел, Киев, 2020.

Диссертация посвящена исследованию конституционно-правового статуса церкви в Украине и зарубежных странах, на основе анализа Конституции Украины от 28 июня 1996 г. и конституций зарубежных стран разных правовых систем, в том числе действующего законодательства Украины и зарубежных стран, а также перспективам совершенствования действующего законодательства Украины в сфере конституционно-правового статуса церкви в Украине. Рассмотрены доктрина, генеза и правовая регламентация статуса церкви в Украине и зарубежных странах, раскрыты методология исследования, понятие и элементы конституционно-правового статуса церкви в Украине, проанализирован конституционно-правовой статус церкви в зарубежных странах на основе отнесения их к общему, континентальному и традиционному праву.

Проведён анализ предмета научного исследования, который охватывал диссертации, монографии, учебники и пособия, статьи, тезисы докладов и сообщений, которые прямо или косвенно касались очерченного вопроса. Определённое внимание уделялось работам подготовленным церковными учёными. В процессе анализа предмета научного исследования было обосновано, что конституционно-правовой статус церкви в Украине и зарубежных странах в современной юридической науке не исследован, внимание сосредотачивалось только на различных элементах конституционного принципа свободы совести. Этим обосновываются актуальность и значимость данного исследования, которое направлено на комплексное и системное осмысление значимой роли церкви как правового института.

Проанализированы становление церкви как правового института и нормативно-правовая основа статуса церкви на примере зарубежных стран разных правовых систем. Предложено понимание церкви и на основании этого сформулировано определение становления церкви как правового института. В процессе исследования нормативно-правовой основы статуса церкви внимание было сосредоточено как на законодательстве зарубежных стран, которое регулирует деятельность церкви, так и на актах управления церквей на примере крупнейших религиозных общин мира, а именно православия, католичества и ислама. Отмечено, что внутренние акты церквей не противоречат законодательству тех стран, в которых они находятся, а создаются и регистрируются в соответствии с ним. Вместе с тем, доказано, что существование двух правовых систем государства и церкви, которые определённым образом взаимопроникают друг в друга влияет на эффективность деятельности органов государственной и муниципальной власти в отношениях с участием церкви. В связи с этим сформулированы рекомендации о необходимости осуществления инкорпорации внутрицерковного права и государственного законодательства, предусматривающего разработку систематизированных сборников, которые будут способствовать преодолению любых противоречий в отношениях между органами светской власти и церкви, оптимизации их деятельности.

Освещено методологию исследования конституционно-правового статуса церкви в Украине, доказана необходимость формирования методологической основы исследования. Сформулировано определение методологии исследования конституционно-правового статуса церкви в Украине и аргументировано, что правильно выбранный научный метод имеет важное значение для любой науки, а правильно отобранная и систематизированная методология исследования является надлежащим обоснованием любой научной работы.

Предложена дефиниция конституционно-правового статуса церкви, обоснована юридическая конструкция, состоящая из таких структурных элементов: 1) правосубъектность, которая включает правоспособность, дееспособность и деликтоспособность; 2) принципы, 3) права и обязанности; 4) гарантии; 5) юридическая ответственность. В процессе исследования конституционно-правового статуса церкви были рассмотрены структурные элементы, а также были сформулированы определения церкви, гарантий статуса церкви и ответственности церкви.

Рассмотрено действующее законодательство Украины, в котором закреплён конституционно-правовой статус церкви. Аргументировано, что отдельные нормы, регламентирующие конституционно-правовой статус церкви в Украине, содержат определённые недостатки, в связи с чем предложены изменения в действующее законодательство в этой сфере с целью его усовершенствования.

Проанализирован конституционно-правовой статус церкви в зарубежных странах общего, континентального и традиционного права. В процессе исследования были выявлены общие и отличительные черты, а также основные признаки, присущие им.

Ключевые слова: конституционно-правовой статус церкви, становление правового института церкви, церковь как правовой институт, правосубъектность

церкви, принципы конституционно-правового статуса церкви, права церкви, обязанности церкви, ответственность церкви, гарантии статуса церкви.

SUMMARY

Pavroz T. Constitutional and legal status of the church in Ukraine and foreign countries. – *Manuscript.*

The dissertation for the degree of candidate of legal sciences in specialty 12.00.02 – constitutional law; municipal law. – National Academy of Internal Affairs, Kiev, 2020.

The dissertation is devoted to the study of the constitutional legal status of the church in Ukraine and foreign countries. The doctrine, genesis and legal regulation of the status of the church in Ukraine and foreign countries are examined, the research methodology, the concept and elements of the constitutional legal status of the church in Ukraine are disclosed, the constitutional and legal status of the church in foreign countries is analyzed based on the classification of countries as common, continental and traditional law.

The definition of the constitutional legal status of the church and the legal construction of the constitutional status of the church was substantiated, which consists of the following structural elements: 1) legal personality; 2) principles; 3) rights and obligations; 4) guarantees; 5) legal liability.

The analysis of the current legislation of Ukraine, which secures the constitutional and legal status of the church. Based on the analysis of the current legislation of Ukraine, it was revealed that certain rules governing the constitutional and legal status of the church in Ukraine contain certain shortcomings, as a result of which changes are proposed in the current legislation regulating this issue with a view to improving it.

The constitutional and legal status of the church in foreign countries of common, continental and traditional law is analyzed, general and distinctive features, as well as the main features, are inherent in them.

Keywords: constitutional and legal status of the church, the formation of the legal institution of the church, the church as a legal institution, the legal personality of the church, principles of the constitutional and legal status of the church, church rights, church responsibility, church status guarantees.